

PUŠKINI AJASTU JA VENE KIRJANDUSKAANON

Larissa Volperti 85. sünnipäevaks

KOKKUVÕTTED

Kunstiline tekst kui replikatsiooni mehhanism ja vene kirjanduse “kuldajastu”

Roman Leibov

Artiklis kirjeldatakse kirjandusliku hierarhia ja kirjandusliku kaanonu uurimise peamisi perspektiive kui kultuuri mnemoonilist hierarhiat; vaadeldakse kontsepti “meem” (R. Dawkins) produktiivsust kirjanduslooliste uurimuste seisukohast; esitatakse näiteid kirjanduslike tekstide “mnemoonilise ellujäämise” erinevatest strateegiatest. See on, esiteks, teksti elementide lahustumine rahvuskeeles, proverbialisatsioon, teiseks — kinnistumine “kanooniliste teoste” hierarhianimestikes, kolmandaks, replikatsioon uute kunstiliste tekstide kaudu.

Sellest vaatenurgast tõstatatakse veelkord küsimus Puškini ajastust kui vene kirjanduse “kuldajastu” ja määratletakse probleemi uurimise võimalikud teed.

Kuldajastu kui kirjanduslik fenomen: iseloomustuse katse

Maria Virolainen

Kuldajastu on unikaalne tänu sellele, et kujutab endast ainulaadset ja väga lühikest epohhi vene ajaloos, mil poeesia oli vaba didaktilistest funktsioonidest. Kuldajastu tekstides palju kordi deklareeritud keeldumine moraliseerimisest ja muudest esteetikavälistest eesmärkidest, ei tähendanud sõnaloomingu sihitust, vaid selle keskendumist iseendale, eneseloomisele. Poeetiline maailm, mille eesmärgiks on ta ise, on autonoomne teiste olemise valdkondade suhtes ja

eneseküllane. Autonoomiat kinnitab see, et tal on eriline keel, oma üldkasutatavaga mitte kattuva tähenduste süsteemiga. B. Uspenski terminoloogias võib see olla määratletud kui diglossia — kahe, ekvivalentsele vastandtõlkele mittealluva, keele olemasolu ühe kultuuri piirides. Autonoomset tähenduste süsteemi omav poeetiline keel loob oma denotaate, mis kuuluvad eranditult poeetilisse maailma, kuid on ontoloogiliselt poeedi jaoks absoluutselt tõepärane. Ontoloogiliselt tõepärase maailma loomisele kaasneb enesekirjeldus või loomingulise akti refleksioon. Kõrvuti süžeeaga, selle igapäevases mõttes, areneb poeetilise maailma ülesehitamise süžee, koos oma seaduste ja võimalustega.

Vaid teksti vormistatuse kõrgeim tase võis vastata autonoomse, ontoloogiliselt tõepärase, maailma loomise ülesannetele, ja seetõttu oli Kuldajastu peamiselt luule ajastu. Osaliselt toitsid tema seadused ka proosat, millele said iseloomulikuks kõrgendatud retoorilisus ja stiili pingestatus, mäng ainesega, rõhutatud tähelepanu esteetilise vormi raamides toimuvale. Kõige eredamalt on need erijooned väljendatud Gogoli proosas.

Niisiis, Kuldajastu peamised iseloomulikud jooned seisnevad järgmises: see on teenivatest ülesannetest vaba, iseenele suunatud ja ennastreflekteeriva luule ülemvõimu ajastu. See on ajastu, mil poesia loob oma keele, teravalt eristuva üldkasutatava keele foonil, ja autonoomse, omaloodud tõepärase ontoloogilise staatusega denotaatide maailma. Kui poeetiline maailm avab oma piirid, hakkab rääkima ülejäänud kultuuriga samas keeles ja kaotab autonoomia, omandades oma ainese ja tähendused luulevälises ruumis, lõppeb ka Kuldajastu.

Mõiste “vene klassikud” 1830.–1850. aa kriitikas

Aleksei Vdovin

Artiklis vaadeldakse mõiste “klassik” kujunemist vene 1830.–1850. aa kriitikas ja teatmikes. Ettekujutus sellest, et Venemaal on oma “vene klassikud” “uusima aja näidisautorite” tähenduses, tekib 1800ndate alguses. 1820.–1850. aa jooksul omandab mõiste kaas-aegse semantika ja tähenduse struktuuri. Kuid protsess ei kulgenud

sirgjooneliselt. Mõiste tähendusväli ja pragmaatika sõltusid olulisel määral konkreetsete kriitikute (V. Žukovski, N. Polevoi, V. Belinski, S. Ševõrjovi, S. Dudõškini, A. Družinini) ideoloogiast ja metodoloogiast. Nende kätes oli mõiste “klassik” kaanoni loomise kõige tähtsam instrument. Seetõttu vaadeldakse seda käesolevas artiklis kui kriitikute ettekujutuses pidevalt muutuvat kaasaegsete ja möödunud autorite vahelist suhete süsteemi. Õigem on rääkida mitte lihtsalt sõna ajaloost, vaid fenomeni enda funktsionaalsest rollist, mis on seotud paljude lähedaste mõistetega (“geenius”, “hierarhia”, “peatükid kirjandusest”) ja “põimitud” kirjanduslikku ja sotsiaalsesse süsteemi.

Pedantide tüpoloogiast: Onegini juhtum

Natalia Mazur

Artiklis käsitletakse pedandi ja pedantsuse mõisteid 16. saj lõpu – 19. saj alguse Euroopa kirjanduse ja filosoofia materjali põhjal. Algselt mõisteti pedantsuse all professionaalse pedandi — pedagoogi, kes eristus ülejäänud seltskonnast erilise riietuse, mõtteviisi ja käitumismaneeride poolest, “pahesid ja rumalusi”, kuid alates Montaigne’st hakkas fenomeni seos teda sünnitanud professionaalse keskkonnaga nõrgenema ja 17. saj mõisteti pedantluse all sageli igale inimesele omast moraalsete ja intellektuaalsete vajaka jäämiste kogu. 18. saj tõlgendati pedantsust kui kõrgseltskonnale iseloomulikku haigust; moralistid nägid sarnasust professionaalsete pedantide ja kõrgseltskonna tüüpide (*bel esprit* jt) vahel, kes algselt positsioneerisid ennast pedantide antipoodidena. Lisaks soodustas mõiste kahemõttelisust selline pedantide kalduvus otsustavatele ja kategoorilistele mõttearendustele — süüdistades teist pedantluses, rõhutas inimene sellega süüdistatava halvimaid omadusi.

Eelkirjeldatud ideelise konteksti foonil analüüsitakse kahe peategelase iseloomustust “Jevgeni Onegini” I peatükis («Онегин был по мнению многих / (Судей решительных и строгих) / Ученый малый, но педант»; «...мой Евгений / В своей одежде был педант») ja tuvastatakse nende seos (ning ka kangelase kasvatuse kirjelduse üldine seos) euroopa kriitikaga “kõrgseltskonna pedant-

luse” aadressil. Samaaegselt näidatakse, et iseloomustus “otsustuskindlad ja ranged kohtunikud” reprodutseerib ühe anti-pedantsuse diskursuse põhitõe — kriitika Onegini aadressil ei jää alla kritiseeritava pedantsusele. See näide illustreerib hästi “topeltiroonia” põhimõtet, mis võimaldas Puškinil distantseeruda “värssromaani” I peatüki algust mõjutanud satiirilisest tonaalsusest.

Uuringutest Puškini “Akviloni” ümber (“kanoonilise kommentaari” probleemidest)

Alina Bodrova

Artikkel on pühendatud Puškini luuletuse “Akvilon” esmatrükiga seotud asjaolude täpsustamisele ja selle hilisemale publitseerimisele.

Luuletus trükiti ära ajakirja “Literaturnõje pribavlenija” 1837. a esimese numbris, mille toimetajaks nimetatud aastast alates sai A. Krajevski. Püüdes rõhutada väljaande uut poliitikat, hakkas Krajevski ajakirja välja andma suures formaadis — tekst neljas veerus — kuid veendunud üsna kiiresti sellise lahenduse ebamugavuses, vähendas alates teisest numbrist taas formaati ja trükkis esimese suureformaadilise numbriga ümber. Tänu sellele asjaolule sai ajakirja esimesest originaalnumbrist bibliograafiline haruldus ja Puškini “Akviloni” esmatrükile viidati seni alati ebakorrektselt — ajalehe uuesti trükitud numbriga järgi, kus lehekülgede numeratsioon oli loomulikult teine.

Õnnestus tuvastada ka esmatrüki käsikirjaline allikas, milleks osutus Krajevski paberites säilinud luuletuse koopia ning mis oli tehtud tunduvalt varem, kui tekkis mõte selle publitseerimisest ajakirjas “Literaturnõje pribavlenija”. O. Somovi käe all valminud koopia oli ilmselt mõeldud ühele Peterburi 1830.–1831. aa väljaannetest, arvatavasti “Literaturnaja gazetale”.

Luuletuse hilisem publitseerimise ajalugu kujunes samuti ebarahilikuks: Puškini teoste suurest akadeemilisest väljaandest alates (1947), oli “Akviloni” põhiteksti lisatud fraas («тростник болотный» asemel «тростник прибрежный»), mis ei vasta ei esmatrükile, ei teadaolevatele käsikirjalistele allikatele, ning peab, vaieldamatult, olema kõrvaldatud uutes kriitilistes väljaannetes.

**Kaks usurpaatorit
(Puškini “Boriss Godunovi” publitseerimisest)**

Pavel Reifman

Artikkel on pühendatud Puškini näidendi ja F. Bulgarini romaani “Dimitri Samozvanets” vahekorrale. Nagu teada tutvus Bulgarin “Boriss Godunoviga” veel enne tragöödia trükis ilmumist vastavalt Benkendorfi korraldusel näidendi retsensendina. Artiklis käsitletakse seoses sellega tekkinud kollisiooni: Puškini lähikonna literaadid vihjasid plagiaadile, Bulgarin tõrjus neid süüdistusi. Artiklis vaadeldakse paralleele kahe teksti vahel ja analüüsitakse Puškini näidendi romaanis kasutamise poleemilisi juhte, aga ka Bulgarini kontseptsiooni mõju materjali valiku põhimõtetele (töö Karamzini tekstiga kui allikaga).

**Mavr[uš(k)]a
(“Majake Kolomnas” kommentaaridest. 4)**

Jekaterina Ljamina

Artiklis selgitatakse 18. saj teise poole vene komöödiate ja proosa materjali põhjal välja nime “Mavra” (ja sellele lähedaste nimede) koomiline substraat ning iseloomulikud jooned, mis on kinnistunud seda nime kandvatele teenijannadele. Analüüsitakse efekte, mida tekitab uue, Mavrušaks kutsutava köögitüdruku, ilmumine poeemis “Majake Kolomnas”. Vaadeldakse selle nime mõningaid reflekse hilisemas kirjanduses, sealhulgas “Revidendis” ja Gogoli proosas.

**Liba-Belkin ja pseudo-Senkovski:
jutustuse “Türgi mustlanna” tõelisest autorist
ja ühest episoodist Senkovski suhetes Puškiniga 1835. a**

Niina Nazarova

Käesolev artikkel analüüsib jutustust “Türgi mustlanna”, mis ilmus ajakirjas “Biblioteka dlja tštenija” 1835. a oktoobris pseudonüümi A. Belkin all. Kahelda selles, et “Türgi mustlanna” autoriks oli toi-

metaja O. Senkovski ise, ei tulnud mõttesse ei kaasaegsetel ega hilisematel uurijatel ja publitseerijatel. Alates 1858. a mitmeköitelisest kogutud teoste väljaandest ja lõpetades viimaste aastate väljaannetega, kuulub jutustus stabiilselt Senkovski tekstide korpusesse. Kuid, nagu artiklis tõestatud, ei pärine jutustus Senkovski sulest — veelgi enam, “Türgi mustlanna” ei olnud üleüldse originaalteos. Selle pealkirja all trükiti ära N. P. Willise jutustuse “The Gipsy of Sardis” tõlge J. Korši teostuses. Jutustuse uus atribuutsioon aktualiseerib rea võtmeküsimusi Senkovski kirjandusliku positsiooni kohta: küsimus pseudonüümide kasutamise spetsiifikast tema kirjandusajakirjade-alases tegevuses, välismaised teosed ajakirja “Biblioteka dlja tštenija” lehekülgedel ja võõraste, sealhulgas välismaiste, tekstide retseptioon Senkovski loomingus. Nagu ilmneb, on Senkovski puhul tegu unikaalse näitega komplekssest kirjanduslikust positsioonist, mis baseerub võõral kirjanduslikul identiteedil ja samaaegselt lähtub sellest.

Lood Pugatšovist “Pugatšovi mässu ajaloo” ideoloogilises struktuuris

Timur Guzairov

Artikli eesmärk on tuua välja ja uurida Puškini “Pugatšovi mässu ajaloo” (1834) ning Pugatšovile pühendatud jutustuste (P. Kudrjašev. «Сокрушитель Пугачева, Илецкий Казак Иван (Оренбургская повесть)», 1829; A. Krjukov «Рассказ моей бабушки», 1830) vaheliste ideoloogiliste seoste ühisosi. Autor käsitleb jutustusi Pugatšovi mässu kohta Puškini teose mõningate episoodide ideoloogiliste allikatena.

Puškin analüüsib võitlejate tegusid ja iseloomu ning rõhutab seost indiviidide üldise edu ja ebaõnnestumiste ning konkreetsete tegude ja omaduste vahel. “Pugatšovi mässu ajaloo” autor annab tegelaste juhuslikele tegudele või ettearvamatutele asjaoludele tähendusliku, seaduspärase iseloomu.

“Pugatšovi mässu ajaloo” ning Pugatšovi mässu käsitlevate jutustuste võrdlus lubab järeldada, et Puškini poolne faktide valik ning kontseptuaalne rõhuasetus olid suunatud kehtivate kirjandus-

like raamide ning seniste Pugatšovi mässu sündmuste ja kangelaste formaalsete representatsioonide purustamisele.

Artikli autor pakub välja teesi, mille järgi peaks “Pugatšovi mässu ajaloo” kommentaarid olema üles ehitatud teose kui terviku ideoloogilise struktuuri interpretatsioonina ning peaks omakorda hõlmama teksti võtme- ja kõrvaliste faktide/detailide funktsioonide ja interaktsioonide selgitusi kultuurikontekstis.

**Juulimonarhia — “nimetu ajastu”:
Kahest raamatust Puškini raamatukogus**

Veera Miltšina

Artiklis analüüsitakse kahte prantsuse raamatut Puškini raamatukogust — J. Janin'i “Pariis pärast 1830. a revolutsiooni” (1832) ja A. Bazin'i “Nimetu ajastu. Stseenid 1830–1833. aa Pariisi elust” (1833). Mõlemad teosed on pühendatud Prantsusmaa argielule pärast Juulirevolutsiooni; mõlemad sisaldavad üsna vähe lohutavaid järeldusi selle revolutsiooni tulemuste kohta. Mõlemad moodustavad osa sellest laiast kontekstist, mille põhjal Puškin lõi visiooni “Juuli” Prantsusmaast ja esinduskogu mõjust kodanike elule. Nagu ilmnes, mängisid mõlemad teosed oma rolli negatiivse suhtumise kujunemises sellesse valitsusse, mis leidis väljenduse luuletuses «Из Пиндемонти».

A. Puškini vaba jamb

Sergei Šahverdov, Mihhail Lotman

Artiklis analüüsitakse Puškini vaba jambi (ЯВ) struktuuri nii tüpoloogilisest kui ka kirjandusloolisest vaatenurgast. Selgus, et oma struktuurilt on Puškini ЯВ üks poeedi värsimõõdurepertuaari kõige “arhailisemaid” vorme. Samal ajal, kui Puškin rajab 19. saj esimese poole meetrumi kaanoni vundamenti, on erineva pikkusega värsijalgadega värsside jagunemine tema ЯВ lähedane 18. saj lõpu mudelile: peamisteks mõõtudeks on 6-jalaline ja 4-jalaline jamb; ülejäänud värsimõõdud (1-jalaline, 2-jalaline, 3-jalaline ja 5-jalaline

jamb) moodustavad selle perifeeria. Töös jälgitakse Puškini ЯВ evolutsiooni ning pakutakse välja ka selle värsimõõdu tüpologia, mis põhineb seda moodustavate värsimõõtude sagedusel, nende kompositsioonilistel tunnusjoontel ja tekstifunktsioonidel.

Tuuakse esile ЯВ kaks põhilist tekstitüüpi: 1) domineeriva värsimõõduga tekstid, mis täidavad meetrumi fooni funktsiooni, millel omamoodi “mustritena” ilmuvad värsid muus värsimõõdus; 2) tekstid, kus kaks peaaegu võrdse sagedusega värsimõõtu asuvad dialoogi-tüüpi suhetesse. Jälgitakse ühe või teise tüübiga seotud semantilisi efekte.

Võib väita, et vähemalt mõnedel juhtudel kasutas Puškin täiesti teadlikult erinevaid võimalusi nii jambiliste värsimõõtude üldiseks jaotamiseks ВЯ tekstis, kui ka selle kompositsioonilise ülesehituse põhimõtteid.

“Puškini ajastu” Vjazemski järgi

Tatjana Stepanišševa

Vjazemski oli enda arvates viimane “Puškini plejaadist”, mis pani talle kohustuse säilitada mälestus ajastust, jäädvustada selle kuju vene kultuuris. Seetõttu, pöördub ta 1830. aa lõpust alates sageli mälestuse/mälu teema juurde, kirjutades rea tekste (poetilisi ja publitsistlikke), mida võib määratleda kui individuaalset katset luua “Puškini ajastu” kaanon kui “memoriaalprojekt”. Lisastiimuliks selle idee teostamisel oli poleemika kaasajaga: Vjazemski vastandas idealiseeritud mineviku kaasaja destruktiivsete tendentsidega. 1830.–70. aa lõpu luuletustes esitas ta oma ajastu kirjanike paneteoni, kuhu kuulusid Karamzin, Puškin, Žukovski, Baťjuškov, Baraťõnski, Davõdov, Jazõkov ja mõned teised. Vjazemski muud esinemised ajakirjanduses (eelkõige, dokumentide ja memuaaride publitseerimine) olid samuti osa “memoriaalprojektist”. Selle realiseerimine mõjutas Vjazemski enda kirjandusliku maine kujunemist: ta esines “suurte kirjanike” kaasaegsena, mis provotseeris poeedi kriitikuid ja kirjanduslikke opponente. Võtmepositsioon “memoriaalprojektis” kuulus Puškinile. Vjazemski kontseptsioon mõjutab ilmselgelt senini ajaloolaste ettekujutust 19. saj esimese

poole kirjandusest, sealhulgas ka ettekujutust “memoriaalprojekti” autori enda kohast selles.

I. Turgenevi roll Puškini kaanoni väljakujunemises (1840. aa proosa põhjal)

Ljubov Kisseljova, Jelizaveta Fomina

Käesolevas artiklis tehakse aktsent ühele võimsatest kirjandusliku kaanoni formeerumise *implitsiitsetest* vahenditest — intertekstuaalsetele vastasmõjudele, mida analüüsitakse toetudes I. Turgenevi sellest vaatenurgast varem läbiuurimata, varastele tekstidele — jutustustele “Tri portreta” (1845) ja “Bretjor” (1846). Nende teoste iseärasuseks on seosed Puškini loominguga (nii proosa kui luulega) kui konstruktiivne printsiip. Kuna nende loomise ajal oli Turgenevi suhtumine Puškinisse piisavalt komplitseeritud, võrdlesime, kuidas suhestuvad Turgenevi sünkroonsed avalikud esinemised poeedi kohta tema loomepraktikas väljendatud autoripositsiooniga. Kui 1860. aa memuaarides rõhutatakse igakülgsest Puškini autoriteeti, siis varasemas, vähemtuntud artiklis “Kaasaegsest vene kirjandusest. Puškin. – Lermontov. – Gogol” (1845), mis ikkagi oli oma moodi manifest, esitatakse teistmoodi kirjanduslik hierarhia. Puškinit nimetatakse rahvuskirjanduse rajajaks, kuid rõhutatakse, et järgnev kirjanduse areng toimus juba ilma tema osaluseta, kuna Gogol teostas pöördet, pärast mida ei olnud võimalik enam luule juurde naasta. Näis, et varased jutustused peaksid järgima Gogoli traditsiooni, kuid vastupidiselt ootustele, on nad sellest kauged. Nii demonstreerib “Peterburi kogumikus” ilmunud jutustus “Tri portreta” eelkõige Puškini tekstide mõjutusi, kuigi selles esinevad viited ka teistele autoritele, sealhulgas Gogolile. Nagu me püüdsime näidata, läbivad mikrotsitaadid teostest “Lask”, “Jevgeni Onegin”, “Kapteni tütar”, “Padaemand” ja teised kogu jutustust. Puškini tekstide mõju väljendub erinevad viisil: otsene tsitaat, Puškinilt võetud potentsiaalsete süžeede edasiarendamine, pretekstide teineteisele asetamine eesmärgiga luua uus kunstiline efekt jne. Samalaadseid intertekstuaalseid võtteid kasutab Turgenev ka jutustuses “Bretjor”, kus üks peategelane — sakslane Kister, — on Lenski te-

gelaskuju edasiarendus, kuigi Onegini-allusioonid on siin palju varjatunud.

“Puškini kihistuste” rikkus nendes varastes tekstides võimaldab teha järelduse, et vaatamata Gogoli mudeli veetlusele ja produktiivsusele, kaldus Turgenev ikkagi Puškini poole. Samal ajal oli tema jaoks oluline traditsioon tervikuna — kõigi kolme artiklis “Vene kirjandusest” nimetatud autori looming. 1845. a ilmunud artiklis esitatud hierarhia kaotab oma aktuaalsuse Turgenevi proosas — kirjaniku, kelle roll Puškini kaanoni kujunemises ilmnes mitte niivõrd deklaratsioonides, kuivõrd tema ilukirjanduslikes tekstides.

Puškini luule A. Feti autometakirjeldustes (1850ndad aa)

Lea Pild

Uurimuses käsitletakse A. Feti 1850ndate aa luulet ning selle sidemeid poeedi artikliga “F. Tjuttševi luuletustest” (1859). 1854. a avaldab Fet ajakirjas “Otetšestvennõje zapiski” esimese oma muusade teemalistest luuletustest («He в сумрачный чертог наяды говорливой...»), mille intertekstuaalne kiht annab võimaluse analüüsida Feti suhtumist nii Puškini loomingusse, kui ka selle tõlgendusse ajakirja “Sovremennik” toimetuse liikmete poolt. Mainitud tekstis ning artiklis “F. Tjuttševi luuletustest” tuletab Fet meelde oma literaatidest sõpradele, kes pöördusid sel ajal poeedi poole didaktiliste õpetustega, Nekrassovi artikli “Vene teisejärgulised luuletajad” põhilisi tähenduslikke intentse, mis olid seotud puškinliku põhimõttega poeedi loomingulisest vabadusest.

Ühest “mittekanoonilise Puškini” tsitaadist “kanoonilise” Hlebnikovi teoses

Oleg Lekmanov

Artikkel koosneb kahest osast. Esimeses osas tehakse katse põhjendada, miks saab just Velimir Hlebnikovi teost “Zverinets” pidada tema kanooniliseks tekstiks. Teises osas räägitakse ühe Puškinilt võetud allteksti funktsioonist nimetatud teoses — nimelt, konsta-

teeringust “Kumirõ padajut”/Ebajumalad langevad luuletusest “Vezuvij zev otrõl — dõm hlõnul klubom — plamja...”, mis Hlebnikovi pasaažis “Zverinetsist” oli muudetud järgmisel viisil: “Gde orlõ padajut s võsokih nasestov, kak kumirõ vo vremja zemletrjasenija s hramov i krõš zdanij”.

Puškini kanoonilised tekstid
Boriss Pasternaki lüürikas ja romaanis

Konstantin Polivanov

Käesolevas töös vaadeldakse Puškini tekste, mille poole pöördus Boriss Pasternak oma kirjandusliku tegevuse jooksul alates esimestest poeetilistest katsetustest kuni romaanini “Doktor Živago”. Põhjalikult käsitletakse tsükli neljandast luuleraamatust, pealkirjaga “Teema variatsioonidega”, kus tuuakse esile mitu üksteisele asetuvat sisulist kihti.

Nimetatud tsükliks kombineerib Pasternak kindlal viisil Puškini erinevate luuletekstide kujundeid, mis on sisuliselt seotud merega — alates teostest “Merele”, “Jevgeni Onegin” ja “Vaskratsanik” kuni “Prohvetini” ja muinasjuttudeni (“Muinasjutt kalamehest ja kalakesest” ja “Muinasjutt Tsaar Saltaanist”) ning lõunamaa poeemidega — “Bahtšisarai purskkaev” ja “Mustlased”. Nendest tekstidest toob Pasternak esile vabaduse ja vangistuse motiivid, poeedi võime ühendada maid ja kultuure.

Pasternaki tekstid on seotud Puškinit korduvalt Musta mere kaldal kujutanud kunstniku Ivan Aivazovski maalide tsükliga. Võimalik, et Pasternak näeb Puškini ja Aivazovski päritolus potentsiaalset avatust teistele kultuuridele.

Pasternaki teksti tsitaatide veel üks kiht kuulub Blokile ja võimaldab poeedi vabaduse teema käsitluses näha küsimust “varjatud vabadusest”, millest Puškini eeskujul kirjutas hiljem Blok. Tsükli üheks keskseks mõtteks on ka valik välise ja sisemise vabaduse vahel, nagu valik Venemaa ja emigratsiooni vahel.

Romaanis “Doktor Živago” arutleb peategelane oma päevikus palju Puškini üle. Puškin ja tema tekstid osutuvad seotuks romaani kompositsiooni ja süžeeaga, hinnanguga 20. saj inimeste saatustele

ja ajaloolistele sündmustele. Lugeses trammis lämbuva Juri Živago surma kirjeldust, meenuvad paratamatult Bloki sõnad — ta “tappis õhupuudus” — Puškini kohta, kõnes “Poeedi missioonist”, mida hiljem kasutati kaasaegsete poolt korduvalt ka Bloki enda kohta. Sel moel osutub Pasternaki kangelane, poeet Živago, samaaegselt seotuks kahe keskse kujuga vene luule ajaloos — Puškini ja Blokiga.

Pasternaki pöördumine romaani “Jevgeni Onegin”, poeemide “Mustlased” “Vaskratsanik”, teoste “Prohvet”, “Merele”, “Stseen Faustist” ja muinasjutude poole, lubab oletada, et tema ettekujutuses moodustasid just need teosed tekstide “kanoonilise” korpuse aluse nii poeedi enda kui ka tema kaasaegsete jaoks.

**Luuletus «Переход русских войск через Неман
1 января 1813 года» ja selle autor
(Ühe müstifikatsiooni ajalugu)**

Aleksi Balakin

Luuletus «Переход русских войск через Неман 1 января 1813 года» ilmus esmakordselt trükkis 1830. a veebruaris alapealkirja all “Lõik suurest luuletusest” allkirjaga “Batjuškov”, “militaar-kirjandusliku” ajakirja “Slavjanin” kolmandas numbris. L. Maikovi poolt ettevalmistatud kogutud teostest (1887) alates hõivas see lõik kindla koha Batjuškovi “kaanonis” ning selle päritolus Batjuškovi sulest ei kahelnud keegi. Kuid hiljuti leiti materjalid, millest selgub, et selle luuletuse publitseerimine oli ajakirja “Slavjanin” toimetaja, poeedi ja tõlkija A. Vojejkovi müstifikatsioon.

1818. a trükkis Vojejkov ära läkituse «Послание к моему другу-воспитаннику о пользе путешествия по Отечеству» ja sai reagi kirja P. Vjazemskilt, mis sisuliselt oli selle läkituse põhjalik retsensioon. Vojejkov võttis oma korrespondendi kriitikat kuulda ja asus luuletust lihvima. Meieni on jõudnud selle töö juurde kuuluv mustandi leht, kus muuhulgas on üles kirjutatud tekst, mis hiljem sai realkirjaks «Переход русских войск через Неман 1 января 1813 года».

Ühingu “Hüvanguliit” põhikiri ja kirjanduslik kaanon

Vadim Parsamov

Dekabristide “Hüvanguliidu” põhikiri, ning ka N. Turgenevi päevikumärkmed ja kirjavahetus, mida kasutatakse põhiliste allikate-na, eeldasid kirjandusliku projekti loomist, mis ühendaks endas konspiratsiooni ja propagandat. Keskmes asub kirjanik või ajakiri, mis transleerib ühiskonda vandenõulaste poolt genereeritud ideid. Nende poolt loodud tekstid võisid olla määratud nii tsaarile või imperaatorliku perekonna liikmetele kui ka laiadele aadlike ringkondadele. Taolise kirjanduse eeskujuks oli prantsuse 18. saj lõpu – 19. saj alguse publitsistika, mida levitati massitiraažides brošüüride ja ajakirjaartiklitena. Nimetatud projekt jäigi olulisel määral realiseerimata peasjalikult vastava ühiskondlik-poliitilise konteksti puudumise tõttu Venemaal.

Vene komöödia kaanoni probleem 19. saj esimesel poolel: Gribojedov või Šahhovskoi?

Dmitri Ivanov

Artiklis vaadeldakse vene komöödia kaanoni kujunemise protsessi: selle kajastumist kriitilises diskursuses ja teatrite repertuaaripoliitikas. Suuremat tähelepanu pööratakse selle protsessi kolmele tegelasele: Fonvizinile — rahvusliku traditsiooni kanoniseeritud rajajale, A. Gribojedovile — komöödia ajaloo “romantilise” etapi kehas-tusele ja A. Šahhovskoile — paljude 19. saj esimese kolmandiku populaarsete näidendite autorile, kes lõpuks sellest kaanonist välja jäi. Ajastu kriitilise diskursuse uurimine võimaldab, ühelt poolt, tuua esile olukorra, kus “romantiline” “originaalsus” kujuneb kaanonisse arvamise põhikriteeriumiks — see tendents saab põhiliseks paari “Fonvizin – Gribojedov” kinnistamisel, kui kõik ülejäänu, selles ajavahemikus ilmunu, kuulutatakse “imitatsiooniks”. 1820. aa lõpu ajakirjade poleemika käigus kuulutatakse Šahhovskoi vananenud teatritraditsioonide kehas-tuseks, kellele vastandatakse Gribojedovi “romantiline geenius”. Teisalt, annab Peterburi ja Moskva teatrite repertuaari statistiline analüüs alust väiteks, et kriitika ei

mõjutanud vahetult ühe või teise komöödia populaarsust vaatajate seas, kuid “Häda mõistuse pärast” (ning hiljem ka “Revidendi”) kanoniseerimine kriitilises diskursuses soodustas pikaajalises perspektiivis selle komöödia lülitumist vene kirjanduse kaanonisse ja Šahhovskoi sealt väljajätmist.

**S. Uvarov Nikolai valitsemisaja alguses:
märkmeid teema kohta**

Mihhail Velizhev

Nikolai valitsemisaja alguses toimusid Venemaal sündmused, mis määratlesid pikaks ajaks selle ringkonna kontuurid, kellega samastas ennast noor S. Uvarov. 1825. a 14. detsembri ülestõusu tulemusena toimus rekonfigureerimine intellektuaalide grupis, keda on tavaks samastada “arzamassi vennaskonnaga”; N. Karamzini surm 1826. a ja sellele järgnenud aastatepikkune diskussioon tema isiku tähenduse ümber vene kirjasõna ajaloo, vene historiograafia ja, laiemalt, tema kui õukonna ajaloolase ühiskondliku funktsiooni seisukohast, mängisid tähtsat rolli “Puškini ringkonna kirjanike” kujunemisel.

Käesoleva artikliga püütakse vastata küsimusele, kuidas suhtus Uvarov eelnimetatud protsessidesse sünkroonilises lõikes, mida täpsemalt me teame tema tegevusest ja vaadetest Nikolai valitsemisaja alguses. Püstitatud ülesanne nõuab olulise massiivi arhiivimaterjalide läbitöötamist Riikliku ajaloomuuseumi Uvarovite fondis ja kirjalike allikate osakonnas. Muuhulgas analüüsitakse artiklit “Vene kirjandusest” — ühte peatükki Uvarovi publitseerimata prantsuskeelsest teosest “Etüüdid Venemaast 19. sajandil”, aga ka ülestähendusi, mida ta tegi 1826. a rahvahariduse ministrina.

Artiklis näidatakse kuidas Uvarov kasutas dialoogis Nikolai I ja A. Benkendorfiga aktiivselt Karamzini (kui õukonna “ausa inimese” ja tsaarile absoluutselt lojaalse Aleksander I poliitiliste initsiativide kriitiku) reputatsiooni oma ideede legitimeerimiseks paljude Venemaa sotsiaalsete ja majanduslike institutsioonide radikaalsel reformimisel. Oma arutlustes dekabristide ülestõusu põhjuste ja nende üle kohtumõistmise kohta ning oma suhtumisest 1825.–

1826. aa toimunud sündmusesse, pöördub Uvarov jälle Karamzini poole, kes tõmbas selge demarkatsioonijoone inimese avaliku ja eraelu vahele. Just inimese olemise kahe sfääri põhimõtteline eraldamine võimaldab Uvarovil kujundada välja oma positsiooni vandenõus osalejate ja nende kohtumõistjate suhtes.

Писал писачка, а имя ему собачка
(subteksti päritolust Gogoli “Hullumeelse märkmeis”)

Ljudmila Zaionts

Käesolev artikkel on pühendatud nende allikate tuvastamisele, millest on “koostatud” koera-süžee Gogoli jutustuses “Hullumeelse märkmeid”. Medži kirju interpreteeritakse traditsiooniliselt kui võtet, mida Gogol kasutas oma peategelase psüühilise seisundi kunstiliseks modelleerimiseks. Kuid mitte ükski teadaolevatest uurimustest ei vasta küsimusele, miks on Poprištšini epistolaarse teisiku roll antud toakoortele ja miks just *nende* optikast saab tema hullumeelsuse peegeldus. Põhitähelepanu on artiklis suunatud 18. saj kultuuris väljakujunenud ja sentimentaalsuse ajastul oma haripunkti saavutanud “koera”-diskursuse analüüsile. Gogol sünteesib selle diskursuse põhilisi koostisosi, mille raamides on koerale antud “ajastu kangelase” kultuurilise teisiku roll: talle omistatakse emotsionaalsed, verbaalsed ja epistolaarsed võimed, esinedes vaatleja-resoneerijana, kes jälgib maailma eemalt. Samas, mood omada voodikoeri, mida aktiivselt toetas 18. saj teise poole kirjandus, massikultuur ja kunst, semiotiseerib maksimaalselt kogu nendega seotud toopika — koer saab märgi funktsiooni, moodsa aksessuaari, “kirjakandja” ja intiimse vahendaja staatuse. Iga roll tuuakse korduvalt välja ajastu kultuuris ja omandab uusi tähendusi ja vorme. Üheks kõige huvipakkuvamaks koera “neomütoloogia” sublimateerimise vormiks kujuneb 18. saj mitte vähem märgiline ese — tubakatoos, aksessuaar, mis funktsionaalselt teenib sama kultuuriparadigmat (vt. Levšini, Tšulkovi, Strahhovi teoseid). Antud töös analüüsitakse selle traditsiooni kasutamist ja transformeerumist Gogoli jutustuses ning kuidas see on seotud teose põhiteemaga.

Täiendused ja täpsustused
“F. Tjuttševi elu ja loomingu kroonika juurde” (I)

Aleksandr Ospovat

Filoloogide-kirjandusteadlaste ringkonnas on T. Dinesmani poolt ettevalmistatud Tjuttševi elu ja loomingu kroonika teaduslik ja praktiline väärtus pälvinud üksmeelselt tunnustust. Seejuures esineb selles väljaandes, nagu ükskõik millises biograafiliste andmete fundamentaalses kogus, lünki, faktilisi ebatäpsusi ja vaieldavaid dateeringuid, millele on juhitud tähelepanu publitseeritavates märkmetes.

Autor laiendas ka mõnevõrra Tjuttševi lähisugulaste biograafiat käsitlevate allikate ringi.

Žukovski “sõnatu armastus”

Ilja Vinitski

Artiklis rekonstrueeritakse 57-aastase Žukovski poolt oma tulevasele naisele, noorele Elizabeth von Reiternile, adresseeritud ja väga kitsale asjasse pühendatute ringile teadaoleva luuletuse «O, молю тебя, Создатель» (1840; Nikolaus Lenau luuletuse “Stumme Liebe” tõlge) loomise lugu. Teaduslikku käsitusse jõuab selle teose tundmatu autograaf, mis sisaldab autotõlget saksa keelde, ning ka Žukovski sõbra M. Vielgorski poeedi sõnadele kirjutatud muusikalise “motiivi” käsikiri.

Luuletust vaadeldakse autori poeetilise ja biograafilise legendi kontekstis, mille keskseks süžeeks oli tulevase abikaasa ja perekonnaõnne pikaajaline ja alandlik ootus. Autori tähelepanu keskmes on hilise Žukovski loomingu, päevikutes ja kirjades esitatud armastuse ja abielu omapärane teoloogia. 1840. aastateks väljakujunenud müstilis-religioosne ettekujutus armastusest abielus viis poeedi maise, kõrgseltskonna saginast eemalseisva eraelu õigustamise ja pühitsemiseni, mis avab tee palju sügavamaks enesetunnetuseks teise inimese kaudu. Loomulikult põhines sellel ka igapäevase pereelu religioosne idealiseerimine Žukovski hilistes teostes (“Nal ja

Damajanti” ning eriti “Odüsseia”). Artikli lõpuosas vaadeldakse poeedi viimase romantilise utoopia kokkuvarisemist.

Žukovski kaanon Nekrassovi luules

Andrei Nemzer

Artiklis arendatakse edasi J. Tõnjanovi kontseptsiooni “paroodilisuse” konstruktiivselt rollist Nekrassovi poeesias. Toetudes Tõnjanovi avastusele, leiab käesoleva artikli autor, et asetades uue sisu “vanasse” vormi, muretses Nekrassov (Tõnjanovi arvamuse kohaselt) mitte ainult värssi “proosastumise” pärast, vaid ka tema poolt kasutatava eeskuju peamise mõtte (küll muudetud kujul) säilimise pärast. Nii toimub luuletuses “Izvozštšik”, kus värsimõõdu osas toetutakse “Rüütel Toggenburgile” ja reministsentsid Žukovski sellest ballaadist võimaldavad näha linnaanekdoodis kõrge tragöödia jooni ning lihtrahva tegelaskujus omamoodi meeletu kirgliku rüütli teisikut. Taoliselt interpreteeritakse neid transformeerumisi, mida Nekrassov kasutab — iga kord erinevalt — ballaadis “Sud božii nad jepiskopom”; luuletustes “Psovaja ohota”, “Nesžataja polosa”, poemis “Saša” ja lasteluuletuses taat Mazaist ja jänestest. Artikli teises osas tõestatakse, et luuletus “Pohoronõ” reprodutseerib Žukovski eeleegia “Selskoje kladbištše” süžee, tegelaskujude süsteemi ja peamise mõtte, seejuures ei viita Nekrassov Žukovskile kasutatava värsimõõduga, mis muudab kahe teksti suguluse palju varjatumaks.

Nekrassov Tsvetajeva varases luules

Maria Borovikova

Tsvetajeva, kui 20. saj alguse kõige romantilisema luuletaja, kuvandist on tänaseks kirjandusteaduses kujunenud omamoodi “aktsioon”. Tsvetajeva varaste tekstide analüüs näitab, et vene klassikalise kirjanduse traditsiooni raamides keskendub tema huvi, esmapilgul, “romantilisele” voolujoonele: juba üks esimesi meieni jõudnud luuletusi sisaldab viidet Lermontovile. Kuid palju põhjali-

kum analüüs võimaldab tuvastada nendes tekstides ka “Nekrassovi kihistuse”.

Artiklis käsitletaval perioodil kasvas huvi Nekrassovi vastu real põhjustel. Esiteks, ilmus 1908. a Andrei Belõi kogumik “Tuhk”, mis oli tervikuna pühendatud Nekrassovi mälestusele. Belõi poolt kogumiku epigraafina tsiteeritud luuletus «Что ни год, уменьшаются силы...» aktualiseerib Tsvetajeva teadvuses rea Nekrassovi loomingu keskseid küsimusi. Teiseks — poeedi 25. ja hiljem 30. surmaaastapäeva lai tähistamine oli ettekäändeks mitmetele publikatsioonidele Nekrassovi loomingu kohta. Teiste seas V. Rozanovi artikkel “Nekrassov meie õpinguaastatel”, kus autor interpreteeris omal moel Nekrassovi loomingu probleeme ja tõlgendas teda kui “poeeti laste jaoks” ning nimetas lapsi poeedi parimateks lugejateks. Selles artiklis sidus Rozanov Nekrassovi luuletuste maksimaalselt laia ühiskondliku temaatika ja kogu tegevuse kõige intiimsema, koduse keskkonnaga. Selline pilk poeedi pärandile võimaldab Tsvetajeval näha Nekrassovi loomingulises meetodis kinnitust mõnele oma poeetika põhimõttele.

**«Я не могу узнать себя, скажем, ни в одной строке
Баратынского...»: Tsvetajeva ja Baratõnski**

Roman Voitehhovitš

Artiklis “Poeet-alpinist” (1934) väidab M. Tsvetajeva: «Я не могу узнать себя <...> ни в одной строке Баратынского»/“Ma ei tunne ennast ära <...> mitte üheski Baratõnski reas”. Teisi otseseid deklareeringuid suhtumisest Baratõnskisse Tsvetajevalt ei leia, kuid see ei ole põhjus, miks lugeda ebaproduktiivseks Baratõnski luule retseptiooni teemat Tsvetajeva loomingus.

Tsvetajevat ümbritsesid inimesed, kes ei olnud Baratõnski suhtes ükskõiksed (I. Tsvetajev, V. Nilender, B. Pasternak jt.) ja ta võis otsustada poeedi loomingu üle mitte ainult kuulduste põhjal — tema raamatukogus oli Baratõnski luule kogumik. Kontekstist lähtuvalt ei olnud hinnangud Baratõnskile suunatud mitte niivõrd Baratõnskile endale, vaid nendele kriitikutele, kes assotsieerisid ennast Baratõnskiga (V. Brjussovist kuni G. Adamovitši ja

V. Hodasevitšini), ning ka nendele, kes kõrvutasid Baratõnskiga Tsvetajevat ennast (Vs. Roždestvenski, B. Pasternak).

Võimalik, et Tsvetajeva tõrjus mõningaid Baratõnski loomingu jooni, muuhulgas hoiakut kammerlikkusele, lihtsusele («Мой дар убог, и голос мой негромок...»), eessõna poeemile “Eda”). Kuid hulk Baratõnski luule motiive omab paralleele Tsvetajeva loomingu ja üsna tõenäoline on side Tsvetajeva 1922.–1923. aa luuletuste ja selliste Baratõnski teoste vahel nagu «На смерть Гете» ja «Водопад».

Baratõnski ja Brodski: “Vestluskaaslasest” (Ühe tsükli rekonstrueerimise katse)

Inna Bulkina

Käesoleva artikli teemaks on Brodski ajaloolis-poeetilised refleksioonid ja selle objekt — luuletus “Postscriptum” (1967) ning 1962.–1968. aa sonettide tsükkel. Artiklis jälgitakse Brodski “suhet” kaanoniga nii kindla vormi (sonett) kui ka tsitaatide ja temaatiliste puutepunktide tasandil.

“Postscriptum” algab tsitaadiga Baratõnskist, mis esineb “võtme” rollis, kuid “soneti telefonist” metafooriline süžee eeldab allusiooni Mandelštami artiklile Baratõnskist (“Vestluskaaslasest”, 1913), ja tervikuna kaasab Mandelštami hilise Leningradi konteksti: 1960. aastate Leningrad riimub siin 1930. aastate Leningradiga.

Klassikaliste värsimõõtude deformeerimise probleem 20. saj lõpu vene luules funktsionaalsest vaatenurgast

Vadim Semjonov

Artiklis käsitletakse anomaaliaid vene jambi värsimõõdus 20. saj viimase kahe aastakümne jooksul. Uurimuse eesmärgiks on selgitada välja värsimõõdu anomaaliade funktsioneerimise iseärasused, seoses millega ei saa autor antud töö raames kirjeldada neid kui võõr-värsimõõdu lülitusi teksti, vaid kui värsimõõdu deformatsioone. Uurimus hõlmab 22 poeedi natuke vähem kui 20 000 rida.

Autor püüab klassifitseerida leitud anomaalseid ridu vastavalt nende seose säilimisele peamise värsimõõduga. Selle põhjal eristub kaks värsimõõdu deformatsioonide gruppi — lihtne ja kompleksne. Põhitähelepanu on suunatud lihtsatele deformatsioonidele, mille puhul värss säilitab derivatiivse seose luuletuse värsimõõdu kontekstiga. Autor toob esile mõned variandid lihtsatest deformatsioonidest, vastavalt sellele, kas need puudutavad värssi süllaabilist või toonilist struktuuri, kas esimesel juhul on tegu laiendamise või kärpimisega jne.

Uurimuse tulemusena jõuab autor järelduseni, et tervikuna on värsimõõdu anomaaliate protsent vene 20. saj lõpu värssis üsna madal, mis viitab sellele, et poeedid on orienteeritud vastavusele vene värsimõõdu kaanoniga süllabotoonikas. Sel foonil eristuvad mõned luuletajad — esmajoones J. Brodski, L. Losev, J. Švarts, A. Parštšikov, kelle luules võib leida märgatava hulga värsimõõdu anomaaliaid, mis võimaldab rääkida süllabotoonika eksperimentaalsest kõigutamisest nende teostes.

Veel üks järeldus seisneb selles, et poeedid eelistavad lihtsaid deformatsioone komplekssetele. See tähendab orienteeritust värsimõõdu lõhkumisele koos derivaatse seose säilimisega algse värsimõõduga ja sunnib uurijat palju tähelepanelikumalt suhtuma võõrvärsimõõdu sissetungide staatuse probleemi värsimõõdu üleminekuvormides.

**B. Tomaševski ajakirjas “Hermes” (1923):
Puškini “Maikovi kogumiku” mustandite publitseerimine**

Publitseerijad G. Levinton, N. Ohhotin

Republitseeritakse B. Tomaševski teksti “Puškinskije fragmentõ”, mis ilmus esmakordselt masinkirjas trükitud ajakirjas “Hermes” (1923). Ajakirja andis välja Moskva lingvistikaringi noorem, OPOJAZi-vastane tiib. Tomaševski publitseeris kuus Puškini mustandite fragmenti niinimetatud Maikovi kogust. Sissejuhatavas sõnas vaadeldakse Tomaševski suhteid moskvalastega, publikatsiooni võimalikke põhjusi; kommentaarides käsitletakse põhjalikult Puškini tekstide kirjeldamise ja publitseerimise ajalugu, sealhulgas,

B. Tomaševski rolli Puškini-uuringute allikaõpetuse ja tekstoloogia arendamises.

**“Lugedes Puškinist, ma mõtlesin sinule”:
Kolleegide vastukajad J. Lotmani monograafiale
“Aleksandr Sergejevitš Puškin” (30 aastat ilmumisest)**

B. Jegorovi ja T. Kuzovkina publikatsioon
B. Jegorovi, T. Kuzovkina ja I. Pilštšikovi kommentaarid

Käesolev publikatsioon sisaldab epistolaarseid arvamused J. Lotmani “Puškini biograafiast” teadlastelt-humanitaaridelt, kellele J. Lotman saatis selle esmatrüki. Nende seas leiab üksikasjaliku V. Glinka retsensiooni, mida autor osaliselt arvestas “Biograafia” teise osa ettevalmistamisel.

Eraldiseisva süžeenä esitatud J. Lotmani ja B. Jegorovi dialoog raamatu kohta algas tunduvalt hiljem — 1986. a, pärast “Biograafia” teise trüki ja Lotmani “Jevgeni Onegini” kommentaaride teise trüki ilmumist. B. Jegorov kirjutas retsensiooni, millele Lotman vastas kirjaga 20.–21. oktoobril. Käesolevas publikatsioonis esitatakse taaskord B. Jegorovi retsensioonile lisatud kiri J. Lotmanile, ja Jegorovi vastus nimetatud Lotmani kirjale.

Publitseeritud kirjad kuuluvad Eesti Semiootikavaramule ja säilitatakse praegu Tartu Ülikooli raamatukogus haruldaste raamatute ja käsikirjade osakonnas.